

Ljetos je u 99. godini umro u svome bavarskom domu u Pöckingu na Starnbergerškom jezeru nadvojvoda Otto von Habsburg, najstariji sin posljednjega austrijskog cara i ugarskoga kralja Karla IV. (I.) i supruge mu Zite Bourbon-Parma. Pokojni je nadvojvoda bio osoba iznimne povijesne dimenzije te velik Europejac u punom smislu te riječi. Pokopan je 16. srpnja u carskoj grobnici kapucinske crkve u Beču, a njegovo srce, u skladu s tradicijom, položeno je u urnu i pohranjeno u benediktinskoj opatiji u mađarskoj Pannonhalmi. Dani koji su uslijedili zorno su pokazali da brojni osvrti na njegov bogati životni put nisu tek stvar pitoreskne barokne tradicije ili jedinstven povod za okupljanje svjetske aristokracije uz zvukove Mozartove i Haydnove glazbe na misi zadušnici u bečkoj prvostolnici sv. Stjepana, nego i prilika da se pokuša odrediti uloga dinastije Habsburg u prošlosti Staroga kontinenta, napose ondje gdje je ostavila dublje tragove. A to znači i ponovni susret s dinastijom koja je obilježila gotovo četiri stoljeća hrvatske povijesti.

Osvrt na život Otta von Habsburga pogotovo je poticajan za stranice časopisa *Pilar*. I to iz barem dvaju razloga. Prvo, riječ je o važnoj historiografskoj temi koja u žarište stavlja veliku vladarsku kuću s nesumnjivim utjecajem na brojna događanja u širim obzorjima europskoga kontinenta, ali i izvaneuropskih zemalja i time zadovoljava istraživački interes za transnacionalnim fenomenima. Drugo, časopis *Pilar* sustavno upućuje svoje čitatelje na srednjoeuropska ishodišta hrvatske povijesti. Unatoč povijesnim lomovima koji su nametali hrvatsko okretanje drugim geopolitičkim područjima, nije moguće pobjeći od višestoljetnih srednjoeuropskih utjecaja na razvoj Hrvatske. Oslanjajući se na tvrdnju uglednoga francuskog germanista i povjesničara Jacquesa Le Ridera da je ideja Srednje Europe duboko impregnirana habsburškom tradicijom, držimo kako naše zanimanje za kuću Habsburg, bez obzira na povremene pritužbe indisponiranih kritičara da je riječ o nostalgiji za reakcionarnom »crno-žutom« Monarhijom, duboko opravdano.

Podsjetimo se ukratko na životopis preminuloga nadvojvode. S gledišta političke moći Otto von Habsburg nije imao sreću. Zapaljivi sporovi u Austro-Ugarskoj Monarhiji zbog nerješavanja nacionalnih pitanja, opće zaoštavanje vojno-političkih odnosa na međunarodnoj pozornici, sarajevski atentat te izbijanje Prvoga svjetskog rata doveli su u konačnici do nestanka Monarhije s europskoga političkog zemljovidu. Zbog takvog razvoja povijesnih događaja, izazvanih dobrim dijelom i potezima dugovječnoga Franje Josipa I., nesklonoga ustavnim reformama, pa i očevim pogrešnim procjenama i ratnim porazom, mladomu Ottu nije bilo suđeno stupiti na prijestolje predaka. Nakon završetka Prvoga svjetskog rata i raspada Monarhije otišao je s obitelji u emigraciju (Švicarska, Portugal,

Španjolska), u kojoj će provesti znatan dio života. Temeljem antihabsburškog zakona (*Das Habsburger-Gesetz*), kojim su Habsburgovci protjerani iz Austrije jer se nisu odrekli dinastičkih prava, ostavili su nesudenoga prestolonasljednika bez prave domovine. Udarci sudbine nisu obeshrabrili mladoga Otta, koji je nakon očeve smrti 1922. postao glava kuće Habsburg.

Nakon dolaska nacionalsocijalista na vlast u Njemačkoj, Otto von Habsburg, u skladu s obiteljskom poputbinom nadnacionalnih vladara i intelektualnom formacijom stečenom na katoličkom sveučilištu u Leuvenu, postao je uvjereni protivnik Hitlerove politike. Premda je nacistički vođa još prije dolaska na vlast pozivao Otta u Berlin na razgovore, predstavnik Habsburga nije nalazio opravdanim stupiti s njim u doticaj. Nadvojvoda je zagovarao austrijsko približavanje zapadnim silama i okupljanje svih demokratskih snaga radi suzbijanja pritiska moćnoga susjeda, čija je ekspanzivna politika išla za potpunom unifikacijom nijemstva i nestankom austrijske neovisnosti. Uoči *Anschlusa* 1938. Otto von Habsburg je proročanski zapisao: »Dakle, ako nas čak i zadesi [nasilno priključenje Njemačkoj], neka nas Bog poštedi toga, takav povijesni udarac, a Austrija mora ustuknuti pred silom, kojoj se dugo i uporno časno odupirala, tada je još uvijek bolje da se to dogodi bez sudjelovanja dinastije. Jer će jednom ponovno doći vrijeme uskrsnuća i posve novog stvaranja Europe. Što će se to vjerojatno dogoditi tek nakon novoga velikog rata je užasno tragično, ali nažalost vjerojatno.«¹ Nakon pripojenja Austrije Njemačkoj nadvojvoda je iz pariškog egzila slao uzaludne pozive velikim silama da interveniraju protiv Hitlerove velikonjemačke politike.

Vojno-politički slom Francuske prisilio je Otta von Habsburga da se skloni u Sjevernu Ameriku. Prekooceanska epizoda značila je nastavak njegove političke borbe na savezničkoj strani i potvrdu teze da država koja ne pruža otpor i ne brani se, gubi pravo na opstanak. Zahvaljujući osobnoj probojnosti, zvučnom imenu i mnogim utjecajnim vezama, nadvojvoda je bio u prilici susresti se s američkim predsjednikom F. D. Rooseveltom i raditi na obnovi austrijske države. Podršku mu je pružao i britanski premijer Winston Churchill, koji mu je na konferenciji u Quebecu odobravao pomalo nejasne planove o poslijeratnom ustrojavanju jedne konzervativne konfederacije u Srednjoj Europi (*Donaukonföderation*). U SAD-u je Otto von Habsburg imao kontakte i s pojedinim hrvatskim političarima koji su bili izvan dosega jugoslavenske emigrantske vlade. Dajući im potporu, nadvojvoda je s njima kovao planove o uspostavi »Federacije država Srednje Europe«, nastojeći tako spriječiti širenje komunizma na taj dio kontinenta.

Nakon Drugoga svjetskog rata Otto von Habsburg vratio se u Europu te se posvetio nastavku političke karijere. Više puta je bio izabrani član Europskoga parlamenta (do 1999.) sa sjedištem u Strasbourgu, u kojemu je zastupao Kršćansko-socijalni savez Bavarke (CSU). Na čelo Međunarodnoga paneuropskog saveza došao je početkom 1970-ih, nakon smrti grofa Richarda Coudenhove-Kalergija, nekadašnjega austrijskog diplomata i osnivača saveza. U svojim počecima paneuropski pokret se nije artikuliralo kao politički unionizam nego tek pokušaj promišljanja čvršćega povezivanja naroda Staroga kontinenta, napose u kontekstu postizanja gospodarskoga prosperiteta. Jedan od ključnih sugovornika paneuropejaca bio je francuski predsjednik Charles de Gaulle, koji je zagovarao

¹ Nav prema: Stephan BAIER — Eva DEMERLE, *Otto von Habsburg. Životopis*, pr. Jasna Čmelić, Hrvatska Paneuropska unija, Zagreb, 2005., 102.

konceptiju federacije europskih država, smatrajući to najboljim rješenjem za neovisnu politiku Europe spram SAD-a. Federativno je načelo zagovarano ne samo kao prepreka stvaranju euro-birokracije koja bi težila prisvajanju vlasti na uštrb suverenih nacija nego i kao temelj ujedinjene Europe. Važnu je ulogu imala i politika poticanja pomirenja Francuske i Njemačke kao ključnih država europskoga ujedinjavanja i jačanja demokratskoga bloka zemalja, nasuprot zemalja s onu stranu »Željezne zavjese«. To je trebao biti odraz mehanike kontinentalne ravnoteže u kojoj skladno djeluje načelo pluraliteta nacija.

Glavno područje nadvojvodina djelovanja bila je srednja Europa i borba protiv pogubnih teritorijalnih podjela koje su nastale kao posljedica dogovora velikih sila u Jalti. Paneuropski pokret postavio je sebi zadaću oslobođenja srednje i istočne Europe od komunističkoga totalitarizma kao preduvjet za ostvarenje europske integracije ali i obranu kršćanskih vrijednosti.

Kao istinski borac za prava nacija, ali i pojedinaca, Otto von Habsburg posjedovao je njemačku, austrijsku, mađarsku i hrvatsku putovnicu.

Desetljećima se u zemljama bivše Monarhije gradio mit o »zlim« Habsburzima koji su držali u lancima pojedine srednjoeuropske narode. Mimo kritičkoga proučavanja prošlosti, a u prilog poticanju crno-bijelih shema prilagođenih političkom okruženju, dinastija Habsburg postala je gotovo simbol protunarodne tiranije. Ipak, ponekad bi se stidljivo čulo kako je nekada u »Kakaniji« (Austro-Ugarskoj Monarhiji) postojala sposobna uprava u kojoj korupcija nije bila toliko prisutna kao u kasnijim razdobljima. Reklo bi se ponešto o nadnacionalnoj zajednici koja je bila predstavnik europske tradicije i njezinih vrijednosti. Demonizacija Habsburga poslužila je ponajprije arhitektima jugoslavenske države, koja je znatnim dijelom nastala na ruševinama Monarhije u skladu s političkim programom o navodnom »oslobođenju južnoslavenskih naroda«. »Strana« dinastija optuživana je za zaustavljanje prirodnih težnji svih južnoslavenskih naroda da se ujedine u jedinstvenu državu pod »domaćom« dinastijom. Izmišljala se tradicija da bi se spojili različiti politički, gospodarski i kulturni krugovi čiji su potencijali bili dovoljni ponajviše za daljnje produbljivanje sukoba i primjenu pejorativnog termina balkanizacije na prostore koji do tada nisu bili njime zahvaćeni.

Božazan od Habsburga vladala je i nakon uspostave novoga poretka na Pariškoj mirovnoj konferenciji (1919.) i Karlove smrti. U međuratnom razdoblju tisak Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije pratio je nadvojvodine poteze, strahujući da bi zbog nestabilne situacije moglo, u nekim kombinacijama, doći do obnove Monarhije pod habsburškom vlašću. Drugim riječima, Otto von Habsburg bio je i ostao u očima jugoslavenskih državotvoraca prijetnja njihovoj tvorevini. Slično su razmišljale i druge nasljedne države bivše Monarhije, koje su iz bojazni od jačanja tzv. legitimističkoga pokreta i povratka Habsburga na vlast sklupali razne obrambene međunarodne konvencije.

Nakon Drugoga svjetskog rata bilo je jasno da povratak Monarhije u podunavskom bazenu nije realna politička opcija. Ipak, nadvojvodin angažman na promicanju europskoga projekta, demokratizacije, slobodnoga tržišta i kršćanske tradicije sigurno nije bio po volji hrvatskih i jugoslavenskih komunista, koji su u njemu mogli vidjeti jedino relikv reakcionarne prošlosti. Tadašnji raspored političkih snaga nije obeshrabio Otta von Habsburga, koji je ustrajno poručivao da je dužnost Austrije (i demokratske Europe) ne zaboraviti na narode s kojima je stoljećima bila u najužoj vezi.

Premda se vladajuća kuća Habsburg-Lothring krajem Prvoga svjetskog rata »istrošila«, budućnost je pokazala da su spone između članova te dinastije i naroda srednje Europe ostale u mnogočemu nepokidane. Dapače, međusobne su simpatije ojačale u uvjetima početka raspada komunističkoga sustava i povratka demokratskih snaga na političku pozornicu. Za Otta von Habsburga kao velikoga protivnika komunističkog sustava, pad »Željezne zavjese« bio je ispunjenje važne političke misije. Na tom je tragu dao i osobni prilog kao pokrovitelj Paneuropskog piknika u Šopronju, uz austrijsko-mađarsku granicu. Dočakaj je bio vezan uz slamanje komunističkog poretka u DR Njemačkoj. Izlazak iz komunizma doveo je srednjoeuropske narode na stara raskrižja i pred odlukom o daljnjem smjeru kretanja. Dakako, sve je to otvaralo brojna pitanja, nukalo na preispitivanje prošlosti i određivanje vlastitoga identiteta nakon »hladnoratovske« ere europske podijeljenosti. Doduše, ne treba izgubiti iz vida činjenicu da je »neminovnost povijesti« još prije pada Berlinskoga zida (1989.) usmjeravala dio pripadnika komunističke nomenklature da se okreću projektima koji su upućivali na uspostavljanje boljih odnosa u regiji koja je ne tako davno bila politički, gospodarski i kulturno jedinstvena (Alpe-Jadran).

Pokojni je nadvojvoda bio velik prijatelj Hrvata i njihova pouzdana spona s Europom, kojoj su povijesno i zemljopisno oduvijek pripadali. Svoj položaj u Europskom parlamentu, gdje je više puta raspravljao o Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini, koristio je ponajprije zato da pomogne kako bi zemlje koje su nekada bile uključene u Habsburšku Monarhiju postale istinski slobodne i okupljene pod kišobranom Europske unije. To je konkretno značilo nadvojvodino stalno lobiranje za međunarodno priznavanje hrvatske državne neovisnosti, reintegraciju okupiranih dijelova Hrvatske u velikosrpskoj agresiji početkom 1990-ih i izgradnju stabilnih odnosa s ključnim europskim ustanovama. U otvorenim raspravama nije se ustručavao javno ukazivati na tamnu stranu ponašanja dijela međunarodne zajednice koji je pokazivao simpatije prema održavanju neodržive Jugoslavije i kasnije usporavao raznim načinima hrvatski oporavak od rata i približavanje Europskoj uniji. Navedimo dva tipična primjera. Prvi se odnosi na luksemburškog ministra vanjskih poslova Jacquesa Poosa, za kojega je kazao: »Što se tiče Jugoslavije, on i dalje zagovara jugoslavensko jedinstvo kao i svoj apsurdni argument kako ne treba stvarati male države. Na primjedbu je li on ministar vanjskih poslova velike sile, uopće nije odgovorio.«² U pogledu lorda Davida Owena, posebnog izaslanika Komisije Europske unije za bivšu Jugoslaviju, pribilježio je sljedeće zapažanje: »On je bio očito ljutit zbog metka koji smo svoje vrijeme ispalili protiv njega, kad smo zatražili od vlade da ga otpusti. Naglasio je doduše da mu je to potpuno svejedno, kako mu nije stalo do tog položaja, no istovremeno se grčevito držao za svoj stolac. Njegovo izvješće, koje uostalom i nije bilo neinteresantno, bilo je izrazito prosrpsko, tako da ga se ne može smatrati nezavisnim niti objektivnim.«³ Oba primjera potvrđuju nadvojvodinu autentičnost u tumačenju drugoga lica europske politike i spremnost na razobličavanje onih snaga koje su ometale stabilan razvoj Hrvatske. Uz to, njegovo ustrajavanje na pravu naroda na samoodređenje pokazalo je da je naučio lekciju iz povijesti svoje obitelji, koja je prekasno shvatila duh vremena i nije znala zaustaviti rat svih protiv svijetu u Monarhiji.

² Isto, 380.

³ Isto, 404.

Nikada se ne smije zaboraviti angažman Otta von Habsurga na strani Hrvatske tijekom Domovinskoga rata, kada je u teškim trenucima agresije i kolebanja međunarodne zajednice odlučno podržavao mladu hrvatsku državu i njezine građane. Poznate su njegove riječi: »Prije sam češće dolazio u Hrvatsku, povezanost s njom je ostala, iako već dugo nisam bio ovdje. Došao sam razgovarati s hrvatskim dužnosnicima koji se intenzivno zalažu da Hrvatska uđe u Europsku uniju. Smatram da Hrvatskoj nikako nije mjesto na Balkanu, pa ni na zapadnom Balkanu, o kojem se u posljednje vrijeme mnogo govori.«⁴

Za svoga dugoga i plodnoga života Otto von Habsburg stekao je niz počasti, a među njima i odlikovanje Velereda kralja Zvonimira s lentom, koje mu je 1996. uručio predsjednik Republike Hrvatske dr. Franjo Tuđman.

Na sprovodu u Beču predsjednik Europskoga parlamenta Jerzy Buzek izjavio je, ispred katedrale Sv. Stjepana, da je za Otta von Habsburga ulazak Hrvatske u Europsku uniju bilo jedno od njegovih zadnjih političkih očekivanja.

Nakon smrti Otta von Habsurga u Austriji se povela velika rasprava o odlasku posljednjeg Habsurga, kraju carske obitelji i obilju monarhističke simbolike u danima oproštaja od velikog pokojnika. Unatoč tomu što je već prošlo gotovo stotinu godina otkako je Monarhija prestala postojati, započelo je preispitivanje povijesti austrijske republike koju, kako je zabilježio povjesničar Ernst Bruckmüller, u trenucima nastanka zapravo nitko nije ni želio.⁵ Oštra razmjena mišljenja između ortodoksnih republikanaca i onih koji su isticali važnost staroga režima za austrijsko društvo i neke njegove vrijednosti za buduća pokoljenja, pokazala je zapravo koliko je dinastija i dalje važna za političku kulturu te visokorazvijene zemlje Europske unije. Pritom je paradoksalno zvučalo nametanje teze da monarhist ne može biti i demokrat. Upravo suprotno, brojni primjeri iz suvremene povijesti govore da su monarhije u pojedinim europskim zemljama — tzv. Stara Europa — od Španjolske, Velike Britanije i zemalja Beneluksa do Skandinavije upravo stabilizirane kao ustavne monarhije. I ne samo to, među perjanice svjetske demokracije svakako ulaze i parlamentarne monarhije u Japanu, ali i one države kojima je monarh (britanska kraljica) suveren (Australija, Kanada i Novi Zeland), što samo pokazuje kako zagovornici republikanizma znaju u svojoj promidžbi iznositi pogrešne tvrdnje. Polemika se razvila i o prikladnosti načina na koji je visoki državni aparat sudjelovao u sprovodu osobe koja nikada nije obavljala službene dužnosti u Austriji, ali se pritom smetnulo s uma da pokojnik nije uživao nikakve državne apanaže. Jednom dijelu lijevo-liberalnoga austrijskoga političkog spektra bio je iritantan i nastup bečkoga kardinala Christopa Schönborna, što je zapravo bio zoran pokazatelj nepoštovanja vlastite prošlosti i nedostatka minimalne kurtazije u odavanju počasti sunarodnjaku koji je bio priznat u svjetskim razmjerima. Dobronamjerni analitičari pisali su o tome što danas znači korištenje izraza *Erzherzog* (nadvojvoda) i *Kaiserliche Hoheit* (carska visost), da bi primirili one koji su nesmotreno mislili da je riječ o suvremenim političkim funkcijama i obnovi carske vlasti. U pojedinim krugovima nije bilo dobro primljeno ni sudjelovanje povijesnih postrojbi, među kojima su bili i hrvatski predstavnici, na pogrebnoj svečanosti.

⁴ <http://www.tportal.hr/vijesti/svijet/136657/Otto-von-Habsburg-sebe-je-smatrao-Hrvat.html> (čitano 14. srpnja 2011.).

⁵ http://www.wienerzeitung.at/nachrichten/politik/oesterreich/381648_Die-Republik-als-Kaspar-Hauser.html (čitano 14. srpnja 2011.).

Smrt Otta von Habsburga popraćena je i u hrvatskoj javnosti, ali znatno slabije nego u nekim drugim zemljama bivše Monarhije. Jedan je novinar, u tiskovini koju održava austrijski kapital, pokušao biti kritičan prema habsburškoj ostavštini, ciljajući na Zrinsku gardu iz Čakovca koja je održala komemoraciju u počast preminuloga nadvojvode. Za to je novinarsko pero sudbina glavnih protagonista Zrinsko-Frankapanske urote iz 17. stoljeća bila nepremostiva zapreka da se s dužnim poštovanjem sudjeluje u obilježavanju smrti »posljednjega Habsburga«. Novinar je međutim previdio da je Otto von Habsburg izrazio žaljenje zbog pogubljenja Petra Zrinskog i Frana Krste Frankapana te je za posjeta Zagrebu obišao njihov grob u zagrebačkoj katedrali i u Čakovcu zasadio Drvo oprost i pomirenja. Nisu nam poznati slični postupci nasljednika jedne druge dinastije koja je vladala nad Hrvatskom. Nije potrebno ni spomenuti da našem crvenom diktatoru, kojega su u svjetskoj historiografiji znalo često nazivati i »posljednjim Habsburgom«, nije nikada palo na pamet ispričati se zbog masovnih likvidacija političkih protivnika tijekom Drugoga svjetskog rata i poraća.

Stefan Zweig je zapisao da tradicija uvijek predstavlja i određenu zapreku jer onaj koji je vezan uz staro, obožava svoju vlastitu prošlost. Međutim Otto von Habsburg nije upao u stupicu. Znao je nadvladati obiteljsku prošlost. Kao svjedok povijesti na vrijeme je shvatio smjer kretanja političkih procesa u Europi. Održao je brojna predavanja, napisao nekoliko knjiga i redovito pisao komentare za brojne novine, pokazavši kako virtualni prestolonasljednik može biti javno učinkovita osoba.

O nadvojvodinim simpatijama prema Hrvatima, ali i svim ostalim narodima pod komunističkim režimima, mogu svjedočiti brojni političari koji su iz prve ruke bili upoznati s njegovim stajalištima. Iako s pravom možemo ukazivati i na negativni dio naslijeđa habsburške vladavine u proteklm stoljećima, u slučaju Otta von Habsburga nema mjesta suzdržanosti. Bio je iskren prijatelj hrvatskoga naroda i onda kada je bilo najteže. Neka mu je na tome vječna slava i hvala.

• *Stjepan Matković*

Časopis DRUŠTVENA ISTRAŽIVANJA

Časopis za opća društvena pitanja

ISSN: 1330-0288

UDK: 1:3/33

CODEN: DSTRES

Područja pokrivanja:

društvene znanosti; ekonomija; pravo; politologija; sociologija; psihologija; socijalna geografija i demografija; humanističke znanosti; povijest

Glavna i odgovorna urednica:

Renata FRANC

Renata.Franc@pilar.hr

Izvršna urednica:

Gabrijela SABOL

Garijela.Sabol@pilar.hr

Mlada urednica:

Marica MARINOVIĆ GOLUBIĆ

Marica.Marinovic-Golubic@pilar.hr

Uredništvo: Andreja BRAJŠA-ŽGANEC, Ljiljana DOBROVŠAK, Goran MILAS, Anka MIŠETIĆ, Nenad POKOS, Lynette ŠIKIĆ-MIČANOVIĆ, Maja ŠTAMBUK, svi iz Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar (Hrvatska); Hans-Peter BLOSSFELD, Otto-Friedrich-Universität Bamberg (Njemačka), Alex HASLAM, University of Exeter (Velika Britanija), David PICARD, Universidade Nova de Lisboa (Portugal), Andreas ZICK, Universität Bielefeld (Njemačka)

Tajnica uredništva:

Vlatka VENOS

Vlatka.Venos@pilar.hr

Puni tekst radova dostupan je na

<http://www.pilar.hr> i na portalu Hrcak:

<http://hrcak.srce.hr/drustvena-istrazivanja?lang=hr>